

14. První vlna slovanského osídlení Českých zemí (6. – 7. století)

a) Příchod Slovanů a jejich první sídla

Po keltském osídlení v mladší době železné a po germánském osídlení v době římské se v **Českých zemích** usadili **Slované**.

Bezprostředním impulsem k jejich příchodu byla skutečnost, že velká část Germánů z Českých zemí se přesunula k jihu: posledním takovým tažením byl **průchod Langobardů** z dolního Polabí přes České země do rakouského Podunají v 5. století a jejich další postup do severní Itálie, kam dorazili v r. 568 (tato událost bývá tradičně považována za konec Stěhování národů; viz V.A.).

První migrační vlna Slovanů dorazila na české území po r. 500, zřejmě **především ze severovýchodu** přes Moravskou bránu, dnešní Náchodsko aj. Slované přicházeli vesměs mírumilovně a **mísili se tu se zbývajícím germánským obyvatelstvem**, jemuž však **vtiskli svou kulturu včetně jazyka**. Zprvu osídlili především rovinaté **lesostepní oblasti do zhruba 350 metrů nadmořské výšky**: tato území, pokrytá většinou listnatými lesy, ale i křovinatými či travnatými porosty, bývala spjata s vývojem již předchozích populací a skýtala nejlepší podmínky pro zemědělství. Během 6. století počet obyvatel Českých zemí dosáhl až asi půl milionu.

Kosmas (asi 1045 – 1125): Kronika Čechů (též **Kronika česká**):

Kosmova kronika je první česká, ovšem ještě latinsky psaná kronika.

Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli, neznámo s kolika lidmi, hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.

Hora Říp (455 m): někdejší sopka je přirozenou dominantou krajiny severozápadně od dnešní Prahy.

První čeští Slované zakládali **vesnice** tvořené nejvýše **asi 10 zemnicovými** (nízkými a částečně zahluobenými) **chatami** s pecí a se stěnami z proutěných výpletů omazaných hliněnou směsí mazanicí. V jedné vesnici žilo zpravidla **40 – 60 osob** různého věku. Obydlí byla doplněna o **zásobní jámy** (na obilí apod.) a často i o společné objekty – zejména **větší pece** nebo **kamenné ruční rotační mlýny** –, jež sloužily několika rodinám dohromady. Slované pěstovali **obilí** (pšenici, ječmen, žito, oves, proso), **luštěniny** (hrách, čočku), **zeleninu**, pro vlákno a olej **len a konopí**. Věnovali se ovocnářství: pěstovali **třešně, jabloně, hrušně**. Chovali **skot, prasata, ovce, kozy, drůbež** (kury, husy, kachny), **koně, psy a kočky**. Okrajově si jídelniček zpestrovali ulovenou **zvěřinou**. Obyvatelstvo žijící při řekách se věnovalo také **rybolovu**. Slované v Českých zemích – podobně jako jinde ve slovanském světě – byli výbornými **včelaři**.

Získávání dostatečného množství **zemědělské půdy** bylo spojeno se **zmenšováním rozlohy stromových porostů**: v přístupnějších oblastech stačila likvidace náletových dřevin, v zalesněných regionech se přistoupilo ke kácení lesa a k následnému vypalování lesní půdy. Hospodařilo se – jako i jinde v raně středověké střední Evropě – **úhorovým dvojplošným systémem**, kdy zemědělský pozemek byl po několikaletém pěstování plodin ponechán ladem (jako úhor) k obnově živin. První Slované orali **celodřevěným rádlem**, jež táhl skot. **Koně** byli vzácní a byli používáni k jízdě, nikoli k tahu; svědčili o vysokém společenském postavení svých majitelů, ale někdy byli chováni i k rituálním (náboženským) účelům.

Rozvinulo se **soukromé vlastnictví polností**, ovšem přetrvávalo **společné využívání pastvin, lesů a vod**. Podstatný díl **řemeslné produkce** měl ráz **podomácké výroby**, takže profesní specializace se dlouho týkala jen zpracovávání kovů a podobných činností.

Osídlení mělo v drtivé většině vesnický charakter; základní ekonomickou, prakticky soběstačnou jednotkou bylo seskupení 2 – 5 navzájem blízkých osad (které se ovšem v několikaletých intervalech přemísťovaly v kruhu). O duchovním životě tehdejších obyvatel svědčí **žárové hroby v mohylách nebo plochých pohřebištích.**

Objevují se ovšem také **první zdejší – zatím nemnohá – slovanská hradiště.**

Stavby ze slovanského archeoskanzenu Březno u Loun

Zemnice se zásobnicí

Zemnice

Pec

Oblasti se slovanským osídlením kolem r. 600 na území dnešní České republiky

Shrnutí:

Slované se usadili na území dnešní České republiky po r. 500, asimilovali zdejší pozůstatky germánského obyvatelstva a vytvořili zemědělskou kulturu obdobnou jiným kulturám v dalších zemích Evropy. Vývoj ke vzniku státu však u Slovanů obecně probíhal pomaleji.

Otázky a úlohy:

1. Spočítejte průměrnou hustotu tehdejšího českého osídlení (údaj o počtu obyvatel najdete v textu; rozloha České republiky činí 78 866 km²), porovnejte ji s hustotou současnou a najděte nějaký dnešní stát, jehož hustota osídlení nejvíce odpovídá českým údajům ze 6. století.

2. Podle výše uvedené mapky pojmenujte oblasti s nejstarším slovanským osídlením na našem území. Co mají zpravidla společného?

3. Zjistěte, kde se ve vašem okolí nachází nějaká slovanská archeologická lokalita, a napište o ní základní údaje (poloha, velikost, datace, účel, případně významné nálezy objektů či předmětů). Podle možností připojte obrazovou dokumentaci (náčrtek, fotografie).

4. Charakterizujte situaci, jež v době příchodu prvních Slovanů do Českých zemí panovala v Itálii, Francii, na Britských ostrovech a v Německu.

Výběr z odborné literatury: Magdalena Beranová – Michal Lutovský: Slované v Čechách. Praha 2009. Luděk Galuška: Slované: doteky předků. Brno 2004. Michal Lutovský: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001. Zdeněk Měřínský: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu, I. – II. Praha 2002 – 2006. Rudolf Turek: Čechy na úsvitě dějin, Praha 2000. **Výběr z uměleckých zpracování:** *Literatura:* Eduard Štorch: povídkový soubor *V šeru dávných věků* (1920).

b) Sámova říše (623/626 – 658/661)

Slované usazení v Českých zemích a okolních oblastech se ocitli na kulturním rozhraní mezi východem a západem Evropy: tato hraniční pozice prolíná všemi následujícími etapami českých dějin a v určitém smyslu přetrvává dodnes.

V 6. – 7. století byl ve střední Evropě **východní svět** reprezentován především **kočovnými asijskými Avary** (viz V.A.). Ti se usadili v **Panonské nížině** (hlavně na území dnešního Maďarska). Vytvořili zde **kmenový svaz**, tedy předstupeň státu; kmenový svaz vzniká zpravidla ze strategických (vojenských) důvodů, nemá pevně vymezené hranice a postrádá ucelenou soustavu zákonů a daní (příkladem kmenového svazu ve vzdálené minulosti je svaz izraelských kmenů ve starověké Palestině za doby soudců před r. 1000 př. Kr.; viz IV.B.13.c.).

Západní svět představovala **Franská říše**, v 5. – 8. století pod vládou Merovejců. K západní hranici Čech se franské území posunulo po r. 530, kdy Frankové dobyli říši germánských Duryнкů, jejíž někdejší existenci dnes připomíná německá spolková země Thuringen (Durynsko) severozápadně od Ašského výběžku České republiky.

Avarští bojovníci

Slované přišli **do kontaktu s Avary** již v 6. století mj. při **společných útocích na Byzantskou říši**. **Vzájemné slovansko-avarské vztahy** se v různých obdobích a v různých oblastech pohybovaly od **spojenství** přes vzájemné soupeření až po **avarskou nadvládu**. Avarští bojovníci, kteří nosili dlouhé vlasy spletené v copy se sponkami a kteří byli výtečnými jezdci střílejícími z luku nebezpečně šípy s trojhrbitými hroty, si totiž **část Slovanů podmanili**.

Tito Slované museli platit Avarům **daně** (jimiž Avari nahrazovali nedostatek svých pastvin v zeměpisně omezeném prostoru Panonské nížiny), a dokonce bojovali v předních řadách avarského vojska. Avari si brali slovanské ženy i dívky za své partnerky a zplodili s nimi mnoho potomků. **Část smíšené avarsko-slovanské generace** však posléze odmítla podřízené postavení v rámci Avarské říše a zvedla proti ní **vzpouru**. Ta byla podnícena také oslabením Avarů po vypuknutí vnitřních rozporů a po sérii porážek od Byzantinců.

Povstání začalo pravděpodobně kolem Dunaje na dnešní slovensko-maďarské hranici. Krátce poté (v r. **623 nebo 624**) do této oblasti také dorazila **karavana franských kupců** vedená mladým mužem jménem **Sámo**. Není vyloučeno, že početná výprava měla **rovněž diplomatické poslání**: prosadit **franské zájmy** oživením obchodu s Asií nebo vytvořením spojeneckého nárazníkového pásma. V každém případě se však Sámo se svými lidmi **účinně zapojil do úspěšného protiavarského** odboje, a když se **západní Slované** takto osvobodili, vybrali si jej za **knížete – vůdce nově vzniklého kmenového svazu** (v dobové terminologii označovaného slovem *říše* podobně jako plnohodnotné státy).

Sámův fiktivní portrét

K Sámově říši náležely západoslovanské kmeny obývající zhruba území dnešní České republiky a některé blízké oblasti. **Jádro svazu** se zřejmě rozkládalo v nížinách **kolem řeky Moravy**. Nejzazšími součástmi říše byla území Slovanů v saském Polabí a v rakouských Korutanech. Samotný Sámo dobře splynul se slovanským prostředím: oženil se tu prý s 12 manželkami a měl s nimi řadu dětí.

O několik let později, po sérii drobných konfliktů mezi Franky a Sámovou říší, **Sámovi Slované** kdesi na svém území **přepadli a oloupili početnou franskou obchodní karavanu a mnohé její**

členy pobili. Je možné, že karavana představovala nový pokus o proniknutí franského vlivu. Tehdejší **franský král Dagobert I.** (poslední významný Merovejec před obdobím líných králů) totiž celou událost využil jako záminku k **mohutnému vojenskému tažení**, které proti Sámově říši vypravil v r. **631 nebo 632.**

Frankové postupovali třemi proudy. K rozhodujícímu střetnutí došlo, když se nejsilnější proud pokusil prorazit obrannou linii Sámových Slovanů u jejich pohraničního hradiště **Wogastisburgu**: v **třídenní bitvě** tu byli **Frankové na hlavu poraženi.** Nezdar nakonec utrpěly i ostatní 2 proudy franské armády. Sámovo pak pokračoval v bojích; jeho Slované podnikli sérii úspěšných vpádů do franského pohraničí. Dopad slovanského úspěchu byl dalekosáhlý: nejenže Sámova říše uhájila svou existenci, ale právě tehdy se k ní připojili i Polabští Slované sídlící severně od Krušných hor.

Kronika tak řečeného Fredegara (7. století):

Jedná se o franskou kroniku (jméno jejího autora je nejisté), která tvoří jediný písemný pramen referující výslovně o Sámově říši.

A tak Frankové oblehli pevnost Wogastisburg, kde zůstal největší oddíl statečných Vinidů, a po tři dny s nimi bojují; je tu mečem pobit velký počet lidí z Dagobertova vojska. Zbytek se dal na útěk a zanechal tam stany i věci, které s sebou měli, a navrátil se do svých sídel.

Slovanské hradiště Wogastisburg nebylo dosud spolehlivě lokalizováno. Velmi pravděpodobnou možností jeho umístění představuje vrch Rubín u Podbořan v severozápadních Čechách.

Sámovo panoval 35 let, **zemřel** někdy v rozmezí let **658 – 661.** Po jeho smrti se **říše rozpadla.** Ovšem **pozůstatky její společenské organizace** jistě **nezmizely zcela** a posléze se podílely na dalším vývoji západních Slovanů.

Sámova říše v porovnání s dnešní Českou republikou

Shrnutí:

Slované na území dnešní České republiky zaujali pozici mezi východním a západním okruhem evropské kultury. Prvním zřetelným výrazem tohoto vývoje byla Sámova říše v 7. století: kmenový svaz vedený franským kupcem Sámem. Říše se ubránila Avarům na východě i Frankům na západě. Připravila půdu pro vznik prvního vyspělého slovanského státu – Velké Moravy v 9. století.

Otázky a úlohy:

1. Respekt, který měli Slované z Avarů, se zřejmě promítl i do jazyka: původ českého slova *obr* se obvykle odvozuje od slova *Avar*. Dokážete tuto souvislost zdůvodnit?
2. Vyjmenujte dnešní státy, na jejichž území Sámova říše alespoň částečně zasahovala.

Výběr z odborné literatury: Michal Lutovský – Nad'ea Profantová: Sámova říše. Praha 1995.
Výběr z uměleckých zpracování: Evžen Vítkovský: román Sámova říše žen (2005).

15. Druhá vlna slovanského osídlení Českých zemí (od konce 7. století) a Velká Morava (asi 833 – asi 907)

a) Vznik Moravského knížectví a kníže Mojmír I.

Zhruba **poslední čtvrtina 7. století** je vyplněna **druhou fází slovanského osídlování Českých zemí** (první se odehrála v 1. polovině 6. století, viz V.12.a.). Nová vlna osadníků přichází tentokrát z **Podunají** a postupuje k severozápadu, přičemž znovu roste důležitost **úvalů podél řeky Moravy** (bývalo zde již jádro Sámovy říše).

Noví přistěhovalci se sice záhy smísili se starším osídlením, ale přesto se zdá, že vnesli do života v Českých zemích **nové, pokročilé prvky**. Orný hák byl vystřídán **rádlem s železnou radlicí**. Objevuje se kvalitněji vyráběná a náročněji zdobená **keramika**. Společnost se stává více **rozvrstvenou** (nejmocnější složku představují **velmoži se svými jízdními vojenskými družinami**).

Kromě vesnic či jednoduchých výšinných sídlišť začínají ve větším počtu vznikat **důkladně opevněná hradiště**, která se dosud vyskytovala jen ojediněle. Slovanská hradiště byla založena na podobném stavebním i funkčním principu jako někdejší keltská oppida (viz III.F.3.e.), ale samozřejmě se od nich také lišila: často se obešla bez klešťové či ulicové brány, nemusela mít akropoli a nenacházela se jen ve výrazně výšinných polohách, ale také třeba v rovinách na březích řek či říčních ramen (nížinná či blatná hradiště).

Slovanská síť hradišť byla ovšem ve srovnání s keltskou mnohem hustší (byť některá hradiště měla rozlohu jen několik málo hektarů). Podle archeologických výzkumů se na území České republiky nacházejí pozůstatky **více než 150 slovanských hradišť**. V jejich zástavbě přibývají – namísto dosavadních nízkých zemnic – vyšší polozemnice i zcela nadzemní objekty. Domy s vypletenými omazanými stěnami ustupují stavbám srubovým. Písemné prameny však o celém více než stoletém období českých dějin od zániku Sámovy říše až do doby Karla Velikého (kolem r. 800) prakticky mlčí.

V **8. století Franská říše** – především za dynastie **Karlovců** a zejména za vlády **Karla Velikého** – začala **systematicky šířit svůj vliv na východ**, do slovanských krajů; součástí tohoto tlaku bylo také rozbití Avarské říše (s následnou asimilací avarského obyvatelstva ve slovanském aj. prostředí). Významná úloha v této expanzi franského vlivu byla svěřena **církevním institucím**, jež zahájily **misijní činnost** na slovanském území. Důležitými aktéry tohoto postupu se stala **nová biskupství** založená ve franském pohraničí: v **Řezně** a **Pasově** na Dunaji a v **Salcburku** v Alpách (**Salcburk** byl brzy povýšen na **arcibiskupství**). V **Českých zemích** působili především **franští misionáři** německé a italské národnosti, ale vedle nich – zcela samostatně – také **iroskotské misie**.

Mezitím pokročil vývoj také u **západních Slovanů**. Území kolem **dolního toku řeky Moravy** a na sousedním **jihozápadním Slovensku** osídlil **kmen Moravanů**. Již **po r. 800** v západní, tedy moravské části této oblasti začal krystalizovat stát **Moravské knížectví**, které založil a jeho prvním monarchistickým **vládcem-knížetem** se stal **Mojmír I.**, zakladatel **dynastie Mojmirovců** (celý tento proces nepochybně souvisí se zánikem Avarské říše). **Metropolí** Moravského knížectví bylo s velkou pravděpodobností **hradiště v meandrech Moravy** u dnešních **Mikulčic**; zřejmě se nazývalo stejně jako řeka – **Morava**. Dalšími významnými moravskými centry se stala **hradiště** na dnešních lokalitách **Staré Město u Uherského Hradiště, Pohansko u Břeclavi, Znojmo a Brno**.

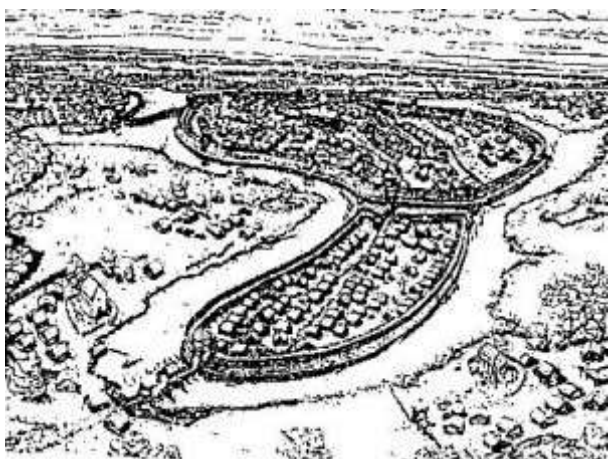
Konkurenční vývoj probíhal na východ odtud, ve **slovenské části** území Moravanů, kterou chtěl pod svou mocí sjednotit velmož **Pribina**, vládce hradiště Nitra. Svou pozici posílil tím, že přijal **misii** vedenou salcburským arcibiskupem Adalramem, jenž pak v Nitře vysvětil (snad r. 828) tehdy nově postavený kostel.

Mojmír I. postupoval podobně: **v r. 831 se na Moravě dal i se svými družiníky pokřtít pasovským biskupem Reginharem**. Potom (asi 833) **dobyl** a ke svému státu **připojil slovenskou část Moravanů**, a **Pribinu** z Nitry **vyhnal** (Pribina pak pobýval především na jihovýchodním pomezí Franské – posléze Východofranské – říše).

b) Počátky Velké Moravy

Mojmírovský stát se i po Mojmírově vojenské akci patrně nazýval pouze **Morava**; my jej však budeme od této události označovat jako **Velkou Moravu (Velkomoravskou říši)**, ačkoli tento název použili až Byzantinci v 10. století.

Velká Morava byla **prosperující stát** s osídlením, které v regionálních centrech říše přecházelo až do podoby rozlehlých **aglomerací** soustředěných vždy kolem **centrálního hradiště**, obehnaného valy s palisádami. V hradištních areálech bychom kromě běžné zástavby našli řemeslnické dílny i velmožské paláce. Předhradí obývala mj. početná vojenská posádka. S okolím, v němž se rozkládaly neopevněné osady, bylo hradiště spojeno pevnými dřevěnými mosty vedoucími přes příkopy i říční ramena.

Rekonstrukce velkomoravské metropole v Mikulčicích

Z písemných historických pramenů lze doložit, že v letech **805 – 857 Frankové podnikli 9 vpádů do Českých zemí**, z toho dvakrát (846 a 855) až na Moravu. České země nikdy nedobyli, ale vážně pustošili zdejší krajinu (zejména ničili obilnou sklizeň, čímž vystavovali obyvatelstvo hrozbě hladomoru). Proto již záhy po r. 805 přinejmenším **někteří velmoži v Čechách přijali franský diktát** a začali Frankům – podobně jako leckterí jiní západní Slované – víceméně pravidelně odvádět

poplatek, jímž si měli vykupovat chatrný klid zbraní. Takový poplatek se označoval jako **tributum pacis (daň z míru)** a v r. 822 jej dokonce platilo i Moravské knížectví. Vyslanci poplatných Slovanů se ovšem také mohli **účastnit některých jednání**, která ve **Franské (posléze Východofranské) říši** vedli králové se svými velmoži.

Shrnutí:

V 8. – 9. století došlo v Českých zemích k prudkému rozvoji slovanské kultury, spojenému s novou vlnou osídlení. Výrazným projevem této změny se stalo vybudování mnoha hradišť, spojených se zformováním vládnoucí vrstvy složené z velmožů a jejich vojenských družin.

Na počátku 9. století vznikl na Moravě a jihozápadním Slovensku stát Velká Morava, jehož zakladatelem byl kníže Mojmír I. z dynastie Mojmírovců. Velkomoravská říše – s centrem v dnešních Mikulčicích – byla vyspělým státem. Velkomoravané přijali křesťanství z Franské říše, ale přesto čelili franským (východofranským) vojenským vpádům.

Výběr z odborné literatury: Josef Poulík et al.: Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha – Bratislava 1985. Kateřina Sučková – Roman Abušínov: Staročeské hrady, Příbram 2003. Dušan Třeštík: Vznik Velké Moravy. Praha 2002. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Literatura:** Eduard Štorch: román *Zastavený příval* (1940).

Otázky a úlohy:

1. Které nynější české platidlo připomíná velkomoravskou epochu našich dějin a jakým způsobem?
2. Jihozápadní Slovensko se setkalo se světovými dějinami již v době římské. Oč šlo a jaké (dnešní) město v tom hrálo roli?
3. Odhadněte, proč právě Morava a západní Slovensko byly pro Franky tak významným cílem jejich expanze.

c) Rostislav a úsilí o nezávislý rozvoj velkomoravského církevního života

V r. **845** (2 roky po rozdělení Franské říše Verdunskou smlouvou; viz V.B.6.) do **Řezna** na dvůr východofranského krále Ludvíka II. Němce dorazilo **14 velmožů z Čech** – vlastně oblastních náčelníků – **i se svými družiníky**. Čeští předáci požádali o **křest** a toho se jim také ihned dostalo. Tato česká iniciativa zřejmě měla předejít tomu, aby východní Frankové mohli použít šíření křesťanství jako zástupný důvod k dalším protičeským útokům. Událost v Řezně ovšem franské nepřátelství vůči českým Slovanům neumenšila a ani do náboženského vývoje Českých zemí se zřetelně nepromítla. Každá z obou stran si totiž symboliku řezenského křtu vykládala po svém. Zatímco čeští velmoži se nyní cítili vůči Frankům rovnoprávní a zřejmě jim přestali platit tribut, Frankové naopak chápali řezenský křest jako potvrzení české podřízenosti.

V té době zemřel Mojmir I. a **Ludvík Němec** s vojskem vtrhl r. **846** na **Velkou Moravu**, aby tam prosadil na trůn profranskou osobnost: dosáhl ovšem pouze kompromisu, když se **knížetem** stal – s domácí i franskou podporou – Mojmirův synovec **Rostislav**. Ludvík pak zpáteční cestu volil **přes Čechy**, což mělo být demonstrací síly vůči českým Slovanům, ale ti se Ludvíkovu vojsku **ubránili** a v bojích mu způsobili velké ztráty.

Ukázalo se tedy, že **východofranští misionáři** spojují své misijní úsilí ve slovanských krajích s projektem, kdy **christianizovaná území** se nejprve automaticky stávají **součástí příslušné východofranské diecéze**, načež následují východofranské **vojenské akce** s cílem učinit tyto země zprvu **poslušným sousedem** a pak i **přímou součástí Východofranské říše**. Tento postup byl ovšem ryze **franský** – papežové jej nesdíleli, protože naopak usilovali o nezávislost církve na světské politické moci.

Velkomoravský kníže **Rostislav** se rozhodl **vzdorovat východofranskému tlaku** a **zajistit** trvalou **nezávislost Velké Moravy**. Začal tedy usilovat o **osamostatnění církevní organizace** na Velké Moravě: přál si, aby papež zřídil **velkomoravské arcibiskupství**.

Rostislav

V r. **855** **Ludvík II. Němec** podnikl další vojenský **vpád** do Velké Moravy: se svou armádou zpustošil velkomoravský venkov, ale jinak se mu nepodařilo dosáhnout žádného vojenského vítězství. Rostislav ho sice pronásledoval a jako odvetu zpustošil část východofranského pohraničí, ovšem celý tento nový konflikt především ukázal Moravanům, že situaci je třeba řešit neprodleně.

Rostislav vyslal do Říma i do Cařihradu poselstva se žádostí o **misionáře**, kteří by velkomoravskému církevnímu životu vtiskli jednotný řád věroučný i organizační, a připravili tak půdu pro zřízení arcibiskupství. Zatímco **papež Mikuláš I.** s odpovědí váhal, mladý **byzantský císař Michal III.** jej předstihl, když okamžitě souhlasil, neboť v navrhované akci viděl možnost, jak strategicky posunout **byzantský vliv** směrem na západ.

Byzantinci navíc měli po ruce dvojici výjimečně schopných mužů vhodných k vedení takové misie.

Byli to **řečtí bratři Konstantin** (později zván též Cyril) a **Metoděj**. Narodili se v severním Řecku v **Soluni** (Thessaloniké), městě s dlouhou křesťanskou tradicí (*První list Tesalonickým* je nejstarším spisem Nového zákona; viz IV.D.7.c.). Měli za sebou úspěšnou misijní cestu k turkickým Chazarům žijícím severně od Černého moře; odtud oba bratři přivezli ceněné ostatky svatého Klimenta, významného papeže, který žil již v 1. století po Kr. a zemřel během misie na černomořském poloostrově Krym.

V kraji kolem Soluně žila slovanská menšina. **Všichni Slované** tehdy ještě mluvili prakticky **jediným jazykem**, rozděleným jen na navzájem blízká nářečí. Zároveň ovšem byli všichni Slované

ve své mateřštině stále negramotní. Konstantin a Metoděj ovládali slovanské nářečí z okolí Soluně, a byli tedy pro misijní činnost u Slovanů jazykově velmi dobře vybaveni.

Konstantin a Metoděj

Byzantská misie na Velkou Moravu byla průkopnický založena na zdůraznění i rozšíření **jazykové stránky misijního působení**. Dosavadní **franští misionáři** na Velké Moravě samozřejmě také ovládali slovanský jazyk, ale **čtení biblického textu**, které tvoří povinnou součást mše, praktikovali pouze v **latině**. Tak to totiž vyžadovaly západní církevní autority: ideu

biblických překladů do živých národních jazyků odmítaly z obav před významovými posuny – každý překlad myšlenkově náročnějšího textu je přece zároveň interpretací. Franští kněží tedy četli při mši biblický text v latině – pro moravské posluchače nesrozumitelné – a jeho smysl vykládali teprve potom při kázání ve slovanštině.

Naproti tomu **cyrilometodějská misie** byla založena na **liturgickém užití biblického textu ve slovanském překladu**. To mělo trojí význam:

- a) věřící se **mohli seznámit s doslovným zněním** biblických úryvků;
- b) biblický text měl **vliv na kulturní vývoj** moravské populace;
- c) věřící mohli sami posoudit, zda kněz vykládá biblický text adekvátně – v tomto směru slovanská liturgie směřovala k **emancipaci laických věřících**.

Život Konstantinův (poslední třetina 9. století):

Staroslověnská legenda z Velké Moravy, byla sepsána za osobní účasti Metodějovy.

Neboť Rostislav, kníže moravský, z vnuknutí Božího a po úradě se svými knížaty a s Moravany vypravil poselství k císaři Michaelovi, v němž pravil: „Náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona, ale nemáme takového učitele, který by nám pravou křesťanskou víru vyložil, aby těch jiných kraje nás napodobily. Pošli nám tedy, pane, takového biskupa a učitele, neboť od vás se vždy dobrý zákon šíří do všech krajů.“

Shrnutí:

Spojení franských misí se snahami Východofranské říše o dobytí Českých zemí vedlo velkomoravského knížete Rostislava k tomu, že vyslal poselstva k papeži a do Byzance se žádostí o misii, která by připravila vytvoření velkomoravské arcidiecéze, nezávislé na Francích. Žádosti vyhověl byzantský císař Michal III. a vyslal na Velkou Moravu misii vedenou řeckými bratry Konstantinem (Cyrilem) a Metodějem. Byzantští misionáři šířili na Velké Moravě křesťanství s liturgií celou ve slovanském jazyce, tedy včetně biblického čtení, což umožňovalo věřícím zasvěcenější a sebevědomější účast na náboženské praxi.

Otázky a úlohy:

1. Objasněte pojmy *misál, lekcionář, evangeliář*.
2. Zjistěte některé základní údaje o tom, jak se v církvi vyvíjela pozice národního jazyka. K jaké významné změně došlo v 60. letech 20. století?

Výběr z odborné literatury: Luděk Galuška: *Velká Morava*. Brno 1991. Lubomír E. Havlík: *Kronika o Velké Moravě*. Brno 2013. Josef Vašica: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha 2014. **Výběr z uměleckých zpracování:** *Literatura:* Antonín Polách: *román Bratři ze Soluně* (1995); *Výtvarné umění:* Albin Polášek: *sousoší Cyril a Metoděj (na hoře Radhošť v Moravskoslezských Beskydech; 1931)*.

kterému pak předali ukázky svého staroslověnského literárního díla a Klimentovy ostatky. Papež velkomoravskou výpravu s respektem přivítal, ovšem **Konstantin** vážně onemocněl, pro poslední období svého života vstoupil do kláštera, přijal řeholní jméno **Cyryl** a brzy na to (r. **869**) **zemřel**.

Papež Hadrián II. prostřednictvím buly (právně závazné listiny s kovovou pečetí) nazvané *Gloria in excelsis Deo* (*Sláva Bohu na výsostech*) obřadně **povolil staroslověňštinu jako plnoprávný liturgický jazyk** – po řečtině a latině teprve třetí v křesťanské Evropě. Na Hadriánův pokyn byli někteří přítomní Velkomoravané vysvěceni na kněze a papež sám zřídil **novou arcidiecézi**, zahrnující **Panonii a Velkou Moravu**, a **Metoděje vysvětil na jejího arcibiskupa (869 nebo 870)**.

Metoděj se vracel na **Velkou Moravu**, aniž by tušil, že tam mezitím proběhl **státní převrat**. **Rostislavovu pozici** totiž oslabil **synovec Svatopluk**, když se začal spojovat s východními Franky (což mělo nepochybně souvislost s jejich předchozím vpádem r. 869). Rostislav si proto u svých ozbrojenců objednal Svatoplukovo zavraždění, ale plán byl Svatoplukovi prozrazen a ten naopak sám **Rostislava zajal (870)** a pak ho vydal Frankům, kteří někdejšího mocného Mojžírovce **oslepili** a uvrhli do kláštera v Řezně, kde po čase **zemřel** v zapomnutí.

Frankové zajali také navrátilivšího se **Metoděje**, a **Moravu vyloupili a vojensky obsadili**. **Svatoplukovi** sice umožnili usednout na **velkomoravský knížecí trůn**, ale pod podmínkou, že východofranské vojsko na Velké Moravě zůstane.

Avšak vzápětí – v r. 871 – se **Svatopluk** spojil s někdejšími Rostislavovými stoupenci. Společně **Franky porazili a vyhnali**, a podobně **zvítězili** nad jejich odvetnou výpravou táhnoucí přes Čechy na Velkou Moravu v r. **872**. V r. 873 papež Jan VIII. přikázal Frankům **propustit Metoděje**, ale zároveň zakázal staroslověnskou liturgii.

Metoděj se triumfálně vrátil na Velkou Moravu a s neutuchající energií **se znovu pustil do díla**. Staroslověnská liturgie již mezi Moravany zdomácněla a těšila se velké oblibě, takže Metoděj navzdory papežskému zákazmu snadno rozšiřoval okruh svých stoupenců a následovníků. **Svatopluk se však sbližoval spíše s místními franskými kněžími**: snad plánoval posílení své mezinárodní pozice zapojením se do **západoevropské politiky**.

Shrnutí:

Cyrylometodějská misie působila na Velké Moravě od r. 863. Získala si tam popularitu i respekt a oba věrozvěstové její výsledky s úspěchem prezentovali v Římě u papeže. Staroslověňština (spisovná forma slovanštiny) se stala teprve třetím liturgickým jazykem křesťanské Evropy a prvním literárním jazykem slovanského světa. Po Cyrilově smrti pokračoval v dosavadní práci Metoděj – již v hodnosti arcibiskupa. Ovšem nový kníže Svatopluk, který svrhl Rostislava, usiloval spíše o zapojení Velké Moravy do západoevropského, literárně i liturgicky latinského prostředí.

Otázky a úlohy:

1. Čím vším se dnes v České republice – nebo třeba ve vašem okolí – připomíná cyrylometodějská tradice?
2. Kde leží Velehrad, čím je toto místo dnes významné a nakolik souvisí s Velkou Moravou?
3. Odkud pochází název papežské buly, která povolovala slovanskou liturgii?

Výběr z odborné literatury: Jaroslav Kadlec: Přehled českých církevních dějin, 1 – 2. Praha 1991. Karel Malý et al.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha 2003. Lumír Poláček: Hradiště Mikulčice-Valy a Velká Morava. Brno 2016. Josef Poulík, Bohuslav Chropovský et al.: Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha – Bratislava 1985. Vladimír Vavřínek: Cyril a Metoděj. Praha 2013.

e) Svatopluk a vrcholný rozmach Velké Moravy

V r. 874 východofranský král Ludvík II. Němec – patrně na doporučení papeže Jana VIII. – uzavřel ve východofranském **Forchheimu** se Svatoplukovými vyslanci **dohodu mezi Východofranskou a Velkomoravskou říší**. Obě strany se zavázaly k trvalému **míru** a Velká Morava k obnovenému placení **tributu**. Iniciativa k jednání vyšla zřejmě od Moravanů. Svatopluk potřeboval mír s Franky, aby mohl rozšířit území své říše o sousední slovanské oblasti.

Svatopluk (fiktivní portrét)

K **územní expanzi Velké Moravy** také vzápětí došlo, ovšem až po smrti Ludvíka Němce († 876). Moravané přiměli k uznání své nadvlády **Slovany v Čechách, saském Polabí, jižním Polsku, na Slovensku, v Panonii, části rakouského Podunají** a v některých dalších, přilehlých krajích. Svou rozpínavost zdůvodňovali **šířením křesťanství** – zejména se staroslověnskou liturgií.

Některé nové velkomoravské oblasti byly připojeny přímo, jiné pouze musely platit na Moravu daně.

Rozsah Velké Moravy ve Svatoplukově éře

Za **Svatoplukovy vlády (871 – 894)** celý dosavadní **vývoj Velké Moravy** dospěl ke svému **mocenskému vrcholu**. **Metropole říše** – hradiště **Morava** u dnešních Mikulčic – byla politickým i obchodním **centrem evropské úrovně**. Samotné hradiště mělo rozlohu asi 7 ha a chránila je mohutná **hradba** s dřevěnými i kamennými konstrukcemi – její čelní kamenná zeď dosahovala šíře až 3,5 m. V centru hradiště stál zčásti kamenný knížecí **palác** o půdorysných rozměrech 26 x 10 m. Na hradišti byly dosud odkryty základy 12 **kostelů**, z nichž největší je trojlodní bazilika, která – s předsíní a atriem – zaujímala plochu přibližně 36 x 12 m. Na hradišti a v jeho těsné blízkosti žilo v několika stech **domů** asi 2 tisíce lidí, ovšem další osídlení se rozkládalo hlavně směrem po proudu řeky; celá aglomerace zaujímala plochu asi 30 – 50 ha.

V r. 879 si Svatopluk písemně stěžoval u papeže Jana VIII., že Metoděj přes Janův zákaz stále užívá a šíří staroslověnskou liturgii. **Papež předvolal Metoděje do Říma**. Zestárlý kněz dalekou cestu vykonal a před papežem se obhájil, takže **Jan VIII. nakonec obnovil (880) papežský souhlas se slovanskou liturgií**, ovšem nyní pod kompromisní podmínkou, že při mši se bude **nejprve číst text latinský a po něm staroslověnský**. **Metoděj** pak podnikl na pozvání byzantského císaře Basileia I. cestu do **Konstantinopole**, aby prezentoval výsledky své misie také tam, kde celý projekt před dvěma desetiletími začal: Metoděj byl vlídně přijat a na žádost byzantských autorit zanechal v Byzanci část svého velkomoravského doprovodu i s jejich staroslověnskými knihami, aby bylo možné slovanskou liturgii šířit také mezi byzantskými Slovy.

Na **Velké Moravě** se však situace zkomplikovala tím, že v době Metodějově nepřítomnosti **franští kněží začali obyvatelstvo popuzet proti slovanské liturgii** a jejím nositelům.

f) Situace v Čechách a kníže Bořivoj z rodu Přemyslovců

Tehdejší slovanské obyvatelstvo samotných Čech (bez Moravy) můžeme označit jako **kmen Čechů** (podobně jako na východ od nich žil kmen Moravanů).

Slovo *Čech* vzniklo patrně ze základu *čel-* (viz *člověk*) domáckou příponou *-ch*, takže *čech* = *člověk našeho rodu, našinec* (podobně jako dnes již zastaralé slovo *brach* = *naš bratrsky blízký člověk*; viz dnešní výraz *brácha*).

Pro příslušníky raněstředověkého *kmene Čechů* se používá pojmenování **Čechové**, teprve pro pozdější období, kdy již vznikl *český národ*, uijeme tvar *Češi*.

O počátcích dějin Čechů existuje řada **pověstí**, ale ty vznikaly teprve postupně (pověst o praotci Čechovi aj.). Prokazatelně nejstarší zaznamenaná je **pověst o věštkyni** (posléze jmenované jako **Libuše**), která podnítila založení **hradiště Praha** a která si zvolila za manžela moudrého **Přemysla Oráče**. Tento mytický pár byl považován za zakladatele **knížecího rodu Přemyslovců**, jenž sídlil na místě dnešního města Prahy a odtud ovládal zprvu jen část středních Čech.

Prvním historicky doloženým přemyslovským knížetem byl **Bořivoj**, poprvé zmíněný v souvislosti s obranou Čech proti východofranskému vpádu r. **872** (viz V.B.15.d.). Tenkrát mu bylo asi dvacet let a o málo později se oženil se sotva patnáctiletou dívkou Ludmilou z velmožského rodu z kraje kolem soutoku Vltavy a Labe. Bořivojovým tehdejším sídlem bylo hradiště **Levý Hradec** u severního okraje Pražské kotliny.

Přemysl a Libuše

Kolem r. 883 velkomoravský kníže **Svatopluk ovládl Čechy** a připojil je ke své říši. **Bořivoj** byl vzápětí na Velké Moravě **pokřtěn**, patrně přímo **Metodějem**. Bořivoj se pak vrátil (doprovázen několika velkomoravskými kněžími) na Levý Hradec a tam dal vystavět **kostel svatého Klimenta** (jenž je dnes – po mnoha rozšiřujících přestavbách – nejstarším stojícím kostelem na území České republiky). Zřejmě právě na Levém Hradci byla pokřtěna také Ludmila.

Bořivoj pak ve svém regionu vojensky potlačil stoupence dosavadního slovanského náboženství. Nad brodem přes Vltavu v centru Pražské kotliny, konkrétně na vrchu zvaném **Praha** (= patrně *sluncem vyprahlé místo*), na němž do té doby bývala pohanská svatyně a snad již tehdy kamenný stolec pro obřady knížecí intronizace, dal Bořivoj postavit kostel zasvěcený Panně Marii. Na vrchu Praze záhy vzniklo **přemyslovské hradiště**.

Shrnutí:

Politicky nejúspěšnější velkomoravský kníže Svatopluk (vládl 871 – 894) výrazně rozšířil území své říše – sahala pak od středního Polabí až po okraj Srbska. Velká Morava se stala evropsky vlivným státem a její metropole významným politickým a kulturním centrem. Svatopluk se pokusil omezit staroslověnskou liturgií a dosáhl toho, že papež Jan VIII. její používání v západní církvi podmínil spojením s liturgií latinskou. Metoděj ale činnost své misie obhájil i v Byzanci a podnítil tak její šíření i na Balkáně.

Otázky a úlohy:

1. Porovnejte rozsah Velké Moravy a Sámovy říše.
2. Jaká pověst se vypráví o Svatoplukovi? Jaký je její smysl?

Výběr z odborné literatury: Bohuslav Hlinka: *Spor o praotce Čecha*. Praha 1984. Závař Kalandra: *České pohanství, I. – II.* Praha 2002. Vladimír Karbusický: *Báje, mýty, dějiny*. Praha 1995. Dušan Třeštík: *Mýty kmene Čechů*. Praha 2003. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Hudba:** Bedřich Smetana / Josef Wenzig, Ervín Špindler: *opera Libuše (1881)*; Eugen Suchoň / Ivan Stodola aj.: *opera Svatopluk (1960)*. **Literatura:** Alois Jirásek: *knížní soubor Staré pověsti české (1894)*. **Výtvarné umění:** Josef Václav Myslbek: *sousoší Libuše a Přemysl (dnes na pražském Vyšehradě; po 1889)*; **Film:** *Staré pověsti české (1952; animovaný; režie Jiří Trnka)*.

g) Konec Svatoplukovy vlády, Mojmir II. a zánik Velké Moravy

V posledních letech Svatoplukovy vlády postoj **franských kněží** vůči Metodějovi nabyl rozměru skutečné vzpoury, jejíhož vůdce **Wichinga** Svatopluk dokonce jmenoval biskupem. Když **Metoděj** jako svého **budoucího nástupce** v úřadě panonského a moravského arcibiskupa jmenoval svého nadaného žáka a stoupence slovanské liturgie kněze **Gorazda**, Wiching vyrazil do Říma a přiměl **papeže Štěpána V.** celou **slovanskou liturgii zakázat** (šlo již o vůbec druhý zákaz; viz V.B.15.d).

Metoděj r. 885 na Moravě zemřel a **Svatopluk a Wiching slovanské kněze** z Velké Moravy brutálně **vyhnali**. Tito kněží ale vesměs ve své dosavadní činnosti pokračovali v jiných slovanských zemích – v Bulharsku aj. –, a výrazně tedy **přispěli ke vzniku tamějších národních literatur**.

Modernizací staroslověnštiny vznikla **církevní slovanština**, která se dlouho a široce používala jako liturgický a pak také spisovný jazyk u mnohých východních a jižních Slovanů a někde se při bohoslužbách uplatňuje dodnes. Církevní slovanština se zapisuje **cyrilicí** – písmem, které vyhnání Cyrilovi a Metodějovi žáci vytvořili na konci 9. století v Bulharsku z řecké abecedy pro zápis slovanských textů snazším způsobem než hlaholicí. Nové písmo bylo nazváno na Cyrilovu počest, ale on sám ani Metoděj s ním jinak nemají nic společného. Cyrilici dnes používá 7 slovanských jazyků (bulharština, srbština, ruština aj.), v ruském kulturním okruhu se cyrilice nazývá **azbuka**.

V r. **894** velkomoravský kníže **Svatopluk zemřel** – po více než 20 letech vlády. O trůn soupeřili jeho synové; zvítězil **Mojmír II.**, ale tomu se celá Velká Morava okamžitě začala rozpadat – již **r. 895 se odtrhly Čechy** a pak další země. Příčinou byly dosavadní **daňové povinnosti** vůči samotným Moravanům, **tlak Východofranské říše** a nový vnější nepřítel – **Maďaři**.

Maďaři jsou národ z **ugrofinské větve uralské jazykové rodiny**. Svými ničivými nájezdy pronikli v průběhu jediné generace od Černého moře až do Francie. Jejich bojovníci byli výtečnými jezdci i rychle a přesně střelivými lučištníky. **Pod údery maďarských vpádů se rozpadly jak Velkomoravská, tak Východofranská říše** (Frankové ale čelili také vikingským útokům). Maďarské vojsko ovšem nebylo příliš disponováno k dobývání hradišť ani měst; proto se Maďaři ve většině zemí, jež napadli, dlouho nezdrželi. Nakonec **se usídlili v Panonské nížině**, tedy především na území dnešního Maďarska, ale i v některých okrajích Slovenska, Rumunska a Srbska.

Kolem r. 900 stál v čele Maďarů náčelník **Arpád**, zakladatel **dynastie Arpádovců**.

V r. **907** **Maďaři** svedli v kraji u dnešní Bratislavy **vítěznou bitvu s bavorským vojskem**, a obhájili tak držení Panonské nížiny. Nápadná **neúčast Moravanů** v tomto střetnutí bývá interpretována jako důkaz o tom, že **Velkomoravská říše tehdy již prakticky neexistovala**; ani o dalším osudu Mojmirá II. není nic známo (k funkčnímu zániku státu stačila likvidace knížecí vojenské družiny v několika málo válečných střetnutích).

Maďaři dobyli Slovensko (a drželi je tisíc let, až do r. 1918). Moravu zpustošili a vojensky obsadili, ale **velkomoravská kultura** tu **přežila**, včetně prvků **církevní organizace**; nepochybně se tu stále vyskytovaly a udržovaly projevy staroslověnské liturgie i literatury.

Maďaři leccos z kultury Velké Moravy převzali. Vytvořili **mocný stát**, jenž zahrnoval i některé oblasti s nemaďarským obyvatelstvem.

h) Velkomoravská kultura

Velká Morava byla **kulturně bohatý stát**, tvořivě rozvíjející tradice i podněty slovanské, avarské, podunajské, antické, středomořské, karolinské, byzantské. V **architektuře** vynikají knížecí palác, velmožské dvorce, kostely (baziliky na obdélníkovém a rotundy na v zásadě kruhovém půdorysu). **Interiéry** zděných budov byly často zdobeny nástěnnými malbami.

Jedinečné jsou ženské i mužské **šperky** ze zlata, stříbra nebo bronzu či mědi; vynikají jemným, detailním zpracováním: náušnice, náramky, prsteny, typické velkomoravské gombíky (zdobené kulové knoflíky, sloužily k zapínání oděvu na poutka), nákončí (ozdobná zakončení opasku),

náhrdelníky (z korálek z různých materiálů), lunice (zdobené závěsy ve tvaru půlměsíce), závěsné křížky s postavou Krista. **Figurální výzdoba šperků** se vyznačuje jednoduchostí a stylizací (postavy orantů, tedy žehnajících kněží; velmoži na koních věnující se sokolnictví, tedy chovu dravých ptáků a jejich výcviku pro lov; mnoho zvířecích a rostlinných motivů).

Velkomoravská **bojovníká výstroj** obsahuje mj. části bronzové i železné. Základem velmožské **výzbroje** byl náročně vyrobený meč, velmoži nosili i dekorativně zpracované ostruhy.

Dochovalo se množství kvalitních **předmětů denní potřeby**.

Velkomoravský oděv / Náušnice / Gombíky / Rekonstrukce knížecího paláce v Mikulčicích / Kostel svaté Markéty u Kopčan na slovenském břehu Moravy – jediná stále stojící velkomoravská stavba

Nejvýznamnější přínos Velké Moravy ovšem představuje **staroslověnské písemnictví** a vůbec celá činnost **cyrilometodějské misie**. Snahu obou řeckých bratrů vytvořit liturgii, která by byla přijatelná na křesťanském

Východě i Západě, můžeme označit za jeden z prvních projevů **ekumenismu** – úsilí o překonávání rozdílů mezi jednotlivými křesťanskými proudy. V České republice je **Den slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje (5. 7.)** jedním ze **státních svátků**.

Velkou Moravu můžeme také chápat jako **první společný stát Čechů a Slováků**.

Shrnutí:

Když Metoděj zemřel (885), Svatopluk a franští kněží vyhnali z Velké Moravy slovanské kněze: ti tedy odešli do jiných slovanských zemí a iniciovali tam vznik a počáteční rozvoj jejich národních literatur. Po Svatoplukově smrti se velkomoravským knížetem stal Mojmir II.; za jeho vlády se však Velká Morava rozpadla a nakonec zanikla pod náporom Maďarů. Její kultura ovšem zůstala významným obohacením evropského vývoje.

Otázky a úlohy:

1. Které prvky velkomoravské historie či kultury mohou být – podle vašeho názoru – inspirativní pro dnešní českou společnost? Napište na toto téma krátké pojednání.
2. Jméno Gorazd se v české historii objeví po mnoha staletích znovu. Při jaké příležitosti?

Výběr z odborné literatury: Ján Dekan: Velká Morava. Praha 1985. Lumír Poláček: Hradiště Mikulčice-Valy a Velká Morava. Brno 2016.

16. Počátky Českého knížectví (9. – 11. století)

a) Bořivoj I. a Svytlhnhv I.

Kristiánova legenda (konec 10. století):

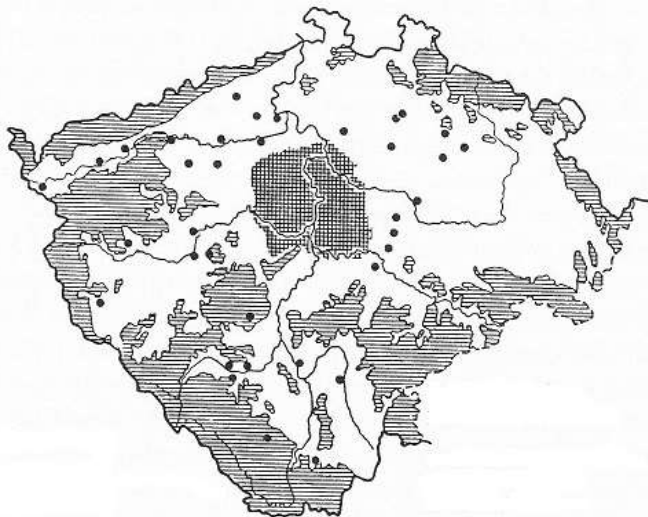
Autor, jehož jméno je nejisté, byl český mnich a psal latinsky; pokusil se shrnout nejstarší události českých dějin. Po vyličení Velké Moravy pokračuje takto:

Ale Slované čeští, usazení pod samým Arkturem a oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete... Konečně když byli postiženi zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok. A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezše nějakého velmi prozíravého a důmyslného muže, jenž se jenom orbou zabýval, jménem Přemysla, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem nebo vladařem, davše mu za manželku svrchu řečenou pannu hadačku.

A když byli takto konečně vysvobozeni z rozličných ran morových, stavěli si v čelo po svrchu řečeném knížeti vladaře neboli vévody..., až nakonec vláda nad tou zemí připadla jednomu z rodu těchto knížat, jménem Bořivojovi.

První známý český kníže **Bořivoj I.** z dynastie **Přemyslovců** vstoupil do dějin jako panovník ovládající velkou část **středních Čech**. Takových oblastních vládců bychom tehdy v řadách velmožů z kmene Čechů našli více, ale Bořivoj a jeho rod měli předpoklady k mocenskému vzestupu a dokázali jich využít. **Pražská kotlina**, na jejímž okraji sídlili, byla **výhodně položena**; řeku Vltavu tu brodem překonávala důležitá **obchodní cesta** ve směru západ-východ.

Bořivoj již od počátku svého panování čelil mocným sousedům. V r. **872** se účastnil boje proti východofranskému vojsku, jež táhlo přes Čechy, a o zhruba 10 let později musel strpět – pod tlakem Svatoplukova vojska – **připojení Čech k Velké Moravě**. Od velkomoravských kněží pak on i jeho manželka **Ludmila** přijali **křest** a začali šířit křesťanství proti dosavadnímu slovanskému náboženství. Bořivoj založil dva kostely, **svatého Klimenta** ve svém původním hradištním sídle **Levý Hradec** na ostrožně nad kaňonovitým údolím Vltavy, a **Panny Marie** na protáhlém, strategicky situovaném vrchu Praha nad přístupem k vltavskému brodu. Na vrchu **Praha** brzy poté vzniklo hradiště, které se postupně přeměnilo v **Pražský hrad**, jenž **jako sídlo hlavy českého státu slouží dodnes**. Dole u brodu, zejména na jeho západní straně, vznikla **vzkvétající osada**.

Čechy po r. 900: husté šrafování = přemyslovské území; vodorovné šrafování = nadmořská výška nad 500 m; jsou vyznačena i významná hradiště mimo přemyslovskou oblast.

Bořivoj sice poslední léta své vlády působil jen jako správce přemyslovského území v rámci Svatoplukovy Velké Moravy, ale upevnil si pozici **nejvýznamnějšího z oblastních náčelníků v Čechách**. Zemřel ovšem již asi r. 889 v mladém věku; nebylo mu ještě ani čtyřicet let.

Když jeho starší syn **Svytlhnhv I.** o pět let později dospěl, využil toho, že právě zemřel velkomoravský kníže Svatopluk, a postavil se do čela všeobecné vzpoury Čechů proti Moravanům. V r. **895** vedl **poselstvo Čechů do Řezna k východofranskému králi Arnulfovi**, poslednímu významnému panovníku z východofranské větve Karlovců (r. 896 se Arnulf stal římským císařem; viz V.B.9.). **Čechové slíbili Arnulfovi věrnost**, a tak od něj získali slib ochrany před velkomoravským vlivem. Pravděpodobně začali **znovu platit Frankům tribut** (viz V.B.15.c.) a jistě

také souhlasili se začleněním Čech do řezenské diecéze. **Spytihněv I.** se tedy stal **prvním českým politikem**, který vyznával a realizoval **prozápadni orientaci Českých zemí**.

A byl to nejspíše právě Spytihněv, kdo dal vybudovat dobře opevněné **Pražské hradiště**, sám na něm sídlil, a stal se tak hlavním zakladatelem pozdějšího **Pražského hradu**. Praha začala sloužit jako **centrum skutečné státní správy**, jejíž oporou se stala **další hradiště** založená nebo alespoň rozšířená Spytihněvem a nacházející se především na obvodu Českého knížectví: byly to Budeč, Mělník, Stará Boleslav, Lštění, Tetín a Libušín. Svou moc do těchto míst Spytihněv rozšířil politickým vlivem i bojovými akcemi. Na **Budči** dal **kolem r. 900** vystavět **rotundu sv. Petra** (dnes i svatého Pavla), která – s pozdějšími přístavbami – stojí dodnes, a je tedy **nejstarší dochovanou nadzemní stavbou v České republice**.

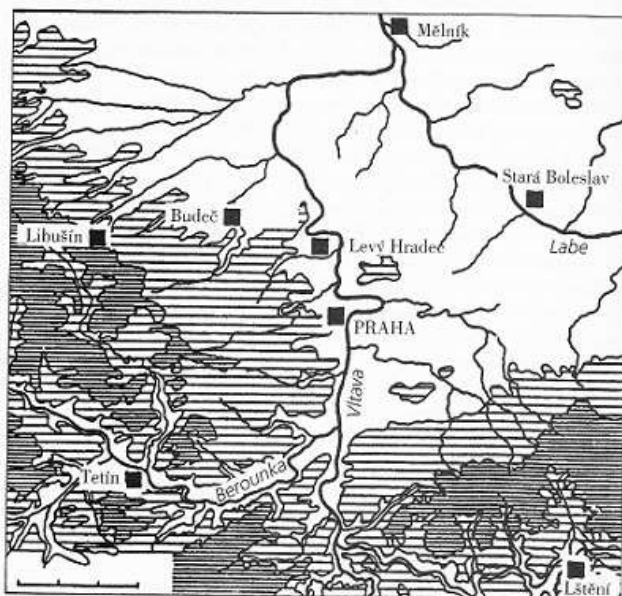
Knížata Bořivoj I. a Spytihněv I.; rotunda svatého Petra a Pavla na Budči (dnešní stav).

Závěr Spytihněvovy vlády spadá do období, kdy se **mocenské těžiště v německé oblasti** přesouvalo z Podunají (Řezno) do **Polabí (Magdeburg)** (V.B.9.). Bylo to spojeno se

změnou názvu státu (**Německo** místo **Východofranské říše**) i se změnou vládnoucí dynastie: namísto zdejší větve Karlovců, usazené v Bavorsku, nastoupila **dynastie Liudolfingů (Otonců)** ze **Saska**.

Rozsah Spytihněvovy moci: klíčová hradiště (šrafování značí nadmořskou výšku)

Shrnutí:
Český kníže Bořivoj z dynastie Přemyslovců musel strpět nastolení velkomoravské nadvlády, ale přijal z Velké Moravy křesťanství – spolu se svou manželkou Ludmilou – a využil této skutečnosti k posílení své pozice v Čechách. Bořivojův starší syn Spytihněv I. proměnil po r. 895 vlivovou oblast Přemyslovců ve skutečný stát, byť nezahrnující ani celé střední Čechy. Spytihněv také vedl povstání Čechů proti Moravanům a poselstvo Čechů do východofranského Řezna, kdy Čechové souhlasili s ochranou i politickým vlivem ze strany Franků.

Otázky a úlohy:

1. Posuďte pověst o hadačce a pokuste se najít v její radě vnitřní logiku, která by podpořila věrohodnost jejího příběhu.

2. Podle uvedených map charakterizujte polohu vašeho bydliště či školy ve vztahu k významným lokalitám Spytihněvovy doby. Dokážete identifikovat některá hradiště z první mapy?

Výběr z odborné literatury: Michal Lutovský: Po stopách prvních Přemyslovců, I. – III. Praha 2006 – 2008. Přemyslovci. Praha 2009. Dušan Třeštík: Počátky Přemyslovců. Praha 2001. Josef Žemlička: Přemyslovci. Praha 2005.

b) Vratislav I. (vládl 915 – 921)

Když Spytihněv v r. 915 zemřel, na knížecí trůn nastoupil jeho mladší bratr **Vratislav I.** Ten uzavřel již asi v r. 906 politicky motivovaný **sňatek s Drahomírou**, knížecí dcerou z kmene Havolanů, náležejícího mezi **Polabské Slovany** a sídlícího západně od dnešní německé metropole Berlína. Polabští Slované se tehdy s vypětím všech sil **bránili proti útokům**, které proti nim z **Německa** vedla nová, saská **dynastie Liudolfingů (Otonců)** (viz V.B.8.-9.).

Mladému páru se narodili dva synové, **Václav** (* asi 906) a **Boleslav** (* asi 915). *Na okraj: Jména obou bratrů mají stejný význam, tedy více slávy – Václav je ovšem jméno ryze české (v dané situaci „západní“) a Boleslav je jméno staroslověnské („východní“; viz rus. boje = více).*

Vratislav začal realizovat **nezávislou českou politiku**, obrácenou **stejnou měrou na západ i na východ**: na Pražském hradě dal vystavět kostel zasvěcený svatému Jiří (mučedníku pro víru, populárnímu v západní Evropě), na východní (vlastně česko-moravské) hranici uzavřel spojenectví s Maďary; navíc dokonce udržoval kontakty s italskými církevními diplomaty.

Svého **syna Václava** svěřil Vratislav do **výchovy** své matce **Ludmile**; ta tehdy žila pravděpodobně na hradišti Budeč a s pomocí tamějších kněží poskytovala **Václavovi vzdělání patrně ve staroslověnině i v latině**.

c) Přejídné období: Drahomíra jako správkyň země a její spor s Ludmilou (921 – 922)

Vratislav zemřel již po pouhých 6 letech vlády, na začátku r. 921. Václavovi tehdy zbývalo více než rok do dosažení plnoletosti (ta ve středověku nastávala u chlapců obvykle v 15 letech věku). **Čeští velmoži rozhodli**, že **zemí** zatím povede **Drahomíra**, ale že **Václav** a (nově?) i **Boleslav** budou nadále **vychováni Ludmilou**, která se za tímto cílem dokonce vrátila na Pražský hrad.

Ovšem **Drahomíra** a jistě i **část velmožů** byli přesvědčeni, že oba hoši potřebují jednak místo literárního a náboženského vzdělání válečnický výcvik, jednak mladé učitele. K tomuto postoji je jistě vedly mj. Drahomířiny zkušenosti z bojů Polabských Slovanů s Němci. Proto Drahomíra nejprve vypudila Ludmilu z Prahy na hradiště Tetín nad řekou Berouňkou, a pak tam za ní poslala s vražedným úkolem dva své družiníky (Vikingy Tunnu a Gommona, které si patrně kdysi s sebou přivedla ze své rodné země) a ti **Ludmilu uškrtili** (udává se, že v noci před 16. zářím 921). Již ve 2. polovině 10. století začala být Ludmila **uctívána jako světice** – chronologicky nejstarší z českých svatých.

Svatá Ludmila

Proložní legenda o svaté Ludmile (asi 12. století; církevní slovanština):

A když ti dva lotři přišli, shromáždili kolem sebe množství zlosynů sobě podobných. A když nastal večer, obstoupili se zbraní dvůr. A rozbili dveře a vešli do domu. Chopivše se pak Ludmily, hodili jí na šíji provaz a uškrtili ji. A tak vzala konec života, v den sobotní, v první hodině noční.

d) Václav I. (svatý Václav; vládl asi 924 – 935)

Václav I. se ujal vlády asi v r. 924. Začal tím, že dal Ludmilino tělo převézt z Tetína na Pražský hrad a matku Drahomíru vyhnal z Prahy – kde pak žila, není úplně jasné.

Václav vládl jen o něco déle než 10 let, zhruba od 17 do 28 roků svého věku. Úspěšně usiloval o **stabilizaci Českého knížectví**. Jako první český politik **snížoval sociální rozpory**; **rušil vynesené tresty smrti** a patrně je nahrazoval tresty majetkovými, takže získal dostatek prostředků a využil je k tomu, že **vykupoval otroky** a dával jim svobodu a že vybuďoval **silnou vojenskou družinu**. Se sousedními náčelníky v Čechách však uzavíral **mírové dohody**. Legendy o něm také vyprávějí, že se demonstrativně věnoval fyzické práci, neboť ta je pokládána za jednu z hlavních křesťanských ctností. Některé prameny zdůrazňují, že nebyl ženatý, jiné uvádějí, že měl partnerku a s ní syna.

Komplikace nastaly v zahraniční politice. V r. **929** došlo k **mohutnému německému vpádu** na území **Polabských Slovanů** a do **Čech**; účastnili se Sasové i Bavoři a jejich úspěšná společná akce spolupůbila **vnitřní jednotu nového německého státu**.

Vrchní velitel, **německý král Jindřich I. Ptáčník**, pronikl s vojskem až **k Praze**. **Václav** mu slíbil **věrnost** a obnovil placení dávného **tributu** (viz V.B.15.b. aj.); objevuje se i údaj o jeho výši – ročně 120 volů a 500 hřiven (asi 127 kg) stříbra.

Václav pak navštívil **Německo** a Jindřich mu věnoval **část ostatků (ruku) svatého Víta**, mučedníka pro víru, jenž byl uctíván mj. jako ochránce proti záchvatovitým onemocněním. V dané souvislosti měl ovšem svatovítský kult také ten význam, že jím bylo možné relativně snadno nahrazovat kult významného **slovanského boha Svantovíta** (= *Silného vítěze*; viz V.B.13.a.).

Václav dal na Pražském hradě postavit **kostel zasvěcený svatému Vítu**. Jednalo se o architektonicky náročnou **rotundu se 4 apsidami** do všech světových stran.

Václavův bratr **Boleslav** sledoval tento vývoj se značnými obavami. Nesouhlasil se šířením německého vlivu do Čech a plánoval ozbrojený odpor proti Němcům.

Proto se Boleslav rozhodl Václava zlikvidovat. V r. **935** jej pozval na své hradiště (dnešní **Stará Boleslav** severovýchodně od Prahy), a když tam po večerní hostině druhý den ráno – tradičně se uvádí **28. září** (dnes jeden z českých **státních svátků**) – Václav vyšel do kostela na mši, Boleslav jej se svými družiníky přepadl. **Václav** se prý sice samotnému Boleslavovi ubránil, ale bratrovi zbrojnoši **jej ubodali svými meči a kopími**.

Svatý Václav

Již od konce 10. století je doloženo **uctívání** Václava jako světce. **Svatý Václav** je považován za **církevního patrona** (ochránce) Českých zemí a českého národa. Bývá častým námětem výtvarných aj. děl; pražské Václavské náměstí s proslulým Václavovým jezdeckým pomníkem z r. 1913 se stalo středobodem všech významných českých dějinných událostí ve 20. století. Jméno Václav je v českém národě setrvalě oblíbené. **Kult svatého Václava** výrazně přesáhl skutečný význam knížete Václava jako historické osobnosti.

Shrnutí:

Zatímco kníže Spytihněv I. se stal prvním českým politikem prosazujícím západní orientaci Českých zemí, jeho bratr a nástupce Vratislav I. budoval rovnovážnou českou pozici mezi evropským Západem a Východem. Po Vratislavově smrti vdova Drahomíra dala zavraždit svou tchyni Ludmilu (921; svatá Ludmila) jako svou soupeřku mj. v působení na syna Václava. Kníže Václav I. vedl promyšlenou politiku snižující sociální rozpory v zemi a ideovou oporu hledal v původně nepřátelsky naladěném Německu. Byl zavražděn (935; svatý Václav) svým mladším bratrem Boleslavem, který se obával ztráty české nezávislosti.

Otázky a úlohy:

1. V pozdějších českých dějinách najdete další příklady úsilí o pojetí české politiky jako mostu mezi Východem a Západem a okomentujte je.

2. Ve svém okolí hledejte doklady svatováclavské tradice v umění apod. Které známé osobnosti s křestním jménem *Václav* znáte?

Výběr z odborné literatury: Miroslav Ivanov: *Vražda Václava, knížete českého*. Praha 2003. Vratislav Vaníček: *Svatý Václav*. Praha a Litomyšl 2014. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Hudba:** česká píseň *Svatý Václave* (asi 13. – 15. století); Antonín Dvořák – *Jaroslav Vrchlický: oratorium Svatá Ludmila* (1886); **Výtvarné umění:** Josef Václav Myslbek: *jezdecký pomník svatého Václava (na Václavském náměstí v Praze; 1913)*.

e) Boleslav I. (vládl 935 – † 972)

Boleslav I. rozšířil území Českého knížectví na **celé Čechy**. Obyvatelstvo přinutil odvádět pravidelné **daně**, díky nimž proměnil knížecí družinu v **silné** (asi třítisícové) **vojsko**, jehož základ tvořili **jízdní těžkooděnci** a jehož prostřednictvím **ovládl** jednotlivé **české kraje**. Zbavil moci tamější náčelníky, jejichž hradiště pak zanikla. Místo nich vybudoval nová hradiště, z nichž spravovali přidělené oblasti jemu podřízení velitelé; tak vznikla efektivní **hradská soustava** – první systém české státní správy.

V **zahraniční politice** se Boleslav I. musel bránit **útokům Oty I. Velikého**, který si setrvalým dobytčným tlakem proti východním sousedům posiloval pozici potřebnou k obnovení institutu římského císaře (viz V.B.9.). **Boleslav** zřejmě **přestal platit český tribut Němcům** a v r. **950** Ota I. vtrhl do Čech natolik razantně, že mu **Boleslav I. musel slíbit věrnost**. Výrazem tohoto vztahu mezi Němci a Čechy se stala **účast českého vojska** na německé straně v **bitvě na jihoněmecké řece Lech** r. **955**: Otovo vojsko drtivě **porazilo Maďary**, což znamenalo **konec maďarské expanze**; Maďaři pak přešli k usedlému způsobu života v Panonské nížině.

Boleslav I. dal razit **první spolehlivě doložené české mince** – stříbrné **denáry**. České knížectví bohatlo také využíváním **obchodní cesty vedoucí z Kyjevské Rusi** přes jihovýchodní Polsko s centrem v Krakově.

Denár Boleslava I. (přibližně skutečná velikost)

Zpráva arabsko-židovského kupce a diplomata Ibráhíma ibn Jákúba (po r. 950):

A co se týče země Bújislava, tedy její délka od města Frága až k městu Kráková rovná se cestě tří týdnů... Město Frága je vystavěno z kamene a vápna a je největším městem co do obchodu. Přicházejí sem z města Kráková Rusové a Slované se zbožím. A z krajin Turků (= *Maďarů*) muslimové, židé a Turci rovněž se zbožím a obchodními mincemi. Ti vyvážejí od nich otroky, cín a různé kožešiny. Jejich země je nejlepší zemí severu a nejzásobenější v potravinách.

Boleslav I. byl z nejvyšších představitelů českého státu prvním, kdo měl za **manželku** cizinku: jmenovala se patrně **Biagota** a byla nejspíše německého nebo jihoslovanského původu. Z Boleslavových dětí zasáhly do dějin syn a nástupce Boleslav II. a dcery Doubravka a Mlada.

Doubravka byla provdána (965) za prvního známého **polského knížete Měška** z dynastie **Piastovců**. Měšek se před sňatkem dal pokřtít, a tak se jeho manželství s Doubravkou stalo jedním z podnětů pro **šíření křesťanství v Polsku**.

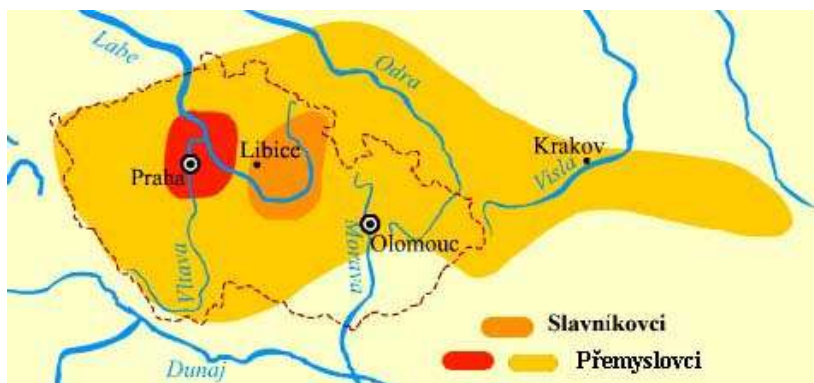
Mlada se dala na dráhu řeholnice. Svě vzdělání a diplomatické schopnosti využila k tomu, že usilovala – mj. návštěvou Říma –, aby papežská kurie zřídila v Praze biskupství. Mj. na podporu tohoto záměru založila na Pražském hradě **první český klášter** – ženský klášter benediktinek, zasvěcený **svatému Jiří**, a stala se jeho první abatyší.

Boleslav II. (vládl 972 – † 999)

Boleslav II. navázal na otcovo úsilí o využívání **západovýchodní obchodní cesty** a ovládl podél ní úzký pruh polského **území severně od Karpat až k hranicím Kyjevské Rusi**.

Rychle se rozrůstající **Praha** se zařadila mezi **evropsky významná obchodní střediska**, byť nemalá část jejího bohatství plynula z obchodu s otroky.

V r. **973** **církev zřídila pražské biskupství**. Vzniklo jako výsledek diplomacie obou Boleslavů a abatyše Mlady. Českému státu přinášelo značnou míru **samosprávy v církevních záležitostech**: nadřízený arcibiskup sídlil až v daleké Mohuči na Rýně.

České knížectví za Boleslava II.

Prvním pražským biskupem se stal německý kněz Dietmar (**Dětmar**). Po něm nastoupil **Vojtěch** z mocného východočeského rodu **Slavníkovců** (nazvaného podle svého zakladatele **Slavníka**). Ti patrně tvořili vedlejší větev

Přemyslovců, která se od pražské hlavní linie rodu odtrhla, vytvořila si sídlo v hradišti **Libice nad Cidlinou** a zahájila vlastní ambiciózní politiku.

Biskupy tehdy vybírali panovníci a Boleslavova podpora **Vojtěchu Slavníkovci** nepochybně pramenila ze snahy získat nad konkurenčním rodem aspoň částečnou kontrolu.

Vojtěch Slavníkovec (svatý Vojtěch)

Vojtěch studoval v **Magdeburgu**, pak působil jako **Dětmarův pomocník** a po jeho smrti se stal jeho **nástupcem** (982). Vojtěch se inspiroval **clunyjským hnutím** (viz V.B.10.d.), které usilovalo o nezávislost církevních institucí na politické moci. Vojtěch vystupoval razantně **proti vžitým pohanským zvyklostem**; kritizoval mnohoženství i kněžská manželství, ale patrně nejvíc narazil bojem proti výnosnému obchodu s otroky. Proto dokonce **dvakrát opustil České země** a pobýval v Itálii, Německu, Polsku aj. Z Itálie přivedl do Čech skupinu mnichů: pro ně a pro jejich české následovníky založil společně s Boleslavem II. **první český mužský klášter** – v **Břevnově** západně od Prahy. Na Vojtěchův podnět vznikla hodnotná latinsky psaná **Kristiánova legenda**, shrnující počátky českých dějin od Velké Moravy až po Ludmilu a Václava. Vojtěch je možným autorem písně **Hospodine, pomiluj ny** (*Pane, smiluj se nad námi*), v níž se mísí čeština se staroslověnštinou a která plnila roli neoficiální první české hymny.

Mezitím rostoucí Polsko vypudilo Čechy od obchodní cesty z Kyjevské Rusi. **Boleslav II.** ve snaze opět posílit přemyslovský vliv na východě dal v r. **995** svým vojskem přepadnout Libici a **Slavníkovce vyvraždit**. Unikl ovšem nepřítomný **Vojtěch**, ale i ten byl brzy **zabit (997)**, a sice na misijní výpravě u Prusů v Pobaltí. Za svého života i posmrtně byl oceňován jako člověk s **evropským intelektuálním rozhledem**. Kolem r. 1000 jej církev prohlásila za **svatého**.

Shrnutí:

Boleslav I. rozšířil České knížectví na celé Čechy a vybudoval hradskou soustavu jako nástroj fungující státní správy. Svým vojskem podpořil německého panovníka Otu I. Velikého v úspěšném boji proti Maďarům (bitva na Lechu, 955).

Boleslav II. ovládal také část jihovýchodního Polska. Dosáhl založení Pražského biskupství (973). Druhým pražským biskupem byl Vojtěch Slavníkovec – první český intelektuál evropského rozměru (svatý Vojtěch).

Otázky a úlohy:

1. Které hlavní dějinné mezníky česko-polských vztahů najdete?
2. Stáhněte si z internetu text písně *Hospodine, pomiluj ny* a převed'te ho do dnešní češtiny.

Výběr z odborné literatury: Praha 1992. Michal Lutovský: Bratrovrah a tvůrce státu. Praha 2006. Michal Lutovský – Zdeněk Petráň: Slavníkovci. Praha 2009. **Výběr z uměleckých zpracování:** *Literatura:* Vladimír Körner: román *Smrt svatého Vojtěcha* (1993).

